

Model komunikacyjny i dynamika autorstwa tekstu typu wiki

Badania nad Wikipedią i ogólniej nad tekstem wytworzonym przy użyciu technologii wiki to stosunkowo nowa dziedzina wiedzy o nowych mediach. W naszym kraju szlaki przetarli badacze z Centrum Cyfrowego, którzy w roku 2006 opublikowali artykuł pod tytułem oddającym entuzjazm tych pionierskich czasów: *Wikipedia — pospolite ruszenie encyklopedystów. Największa encyklopedia na świecie*¹.

W swej publikacji książkowej z roku 2008 Justyna Hofmokl poświęca osobny rozdział na analizę fenomenu Wikipedii ujętej w kategoriach dobra wspólnego². W ostatnim czasie ujrzała światło dzienne pierwsza w języku polskim monografia w całości poświęcona Wikipedii i badająca ją przy użyciu narzędzi etnografii organizacji³. Krótki przegląd pokazuje, że dorobek polskiej wikipedystyki w chwili obecnej w głównej mierze stanowi dzieło badaczy uprawiających nauki społeczne. Tematyka literaturoznawcza niemal się tu nie pojawia. Niniejszy tekst ma być zatem próbą zastosowania w tej dziedzinie narzędzi nauk o języku i literaturze. Celem poniższych rozważań będzie próba rozpoznania problematyki autorstwa tekstu w odniesieniu do tekstów powstałych w technologii wiki.

Geneza idei wiki

Historię idei edytowalnej encyklopedii można rozpocząć od memexu. W opublikowanym w roku 1945 wizjonerskim artykule zatytułowanym *As We May Think* Vannevar Bush, amerykański inżynier i projektant komputerów, wysuwa propozycję zbudowania maszyny, która ułatwiałaby

¹ J. Hofmokl, A. Tarkowski, *Wikipedia – pospolite ruszenie encyklopedystów. Największa encyklopedia na świecie*, "EBIB" Nr 3/2006 (73), http://www.ebib.info/2006/73/hofmokl_tarkowski.php, [dostęp: 10.10.2013].

² J. Hofmokl, *Wikipedia jako internetowe dobro wspólne - studium przypadku*, [w:] *eadem*, *Internet jako dobro wspólne*, Warszawa 2008.

³ D. Jemielniak, *Życie wirtualnych dzikich. Netnografia Wikipedii, największego projektu współtworzonego przez ludzi*, Warszawa 2013.

dostęp do informacji zgromadzonej w książkach, czasopismach, notatkach, obrazach i płytach:

Memex to urządzenie, w którym konkretna osoba przechowuje wszystkie swoje książki, płyty i kontakty, a jego działanie opiera się na mechanizmie umożliwiającym dostęp do danych z ogromną prędkością i elastycznością. To powiększony intymny suplement do pamięci⁴.

Memex, zewnętrznie przypominający biurko, pozwalać miał na tworzenie łączy między różnymi treściami oraz na dodawane na marginesie not i komentarzy. Do realizacji memexu miał chciano zastosować mikrofilm, będący wówczas technologią umożliwiającą najefektywniejsze upakowanie dużej ilości danych na małej przestrzeni. Pojawia się idea indywidualnego dostępu do możliwie szerokiego zakresu wiedzy naukowej wraz z możliwością jej samodzielnego strukturyzowania i komentowania, choć nie ma tu jeszcze mowy o pełnym dostępie edycyjnym, jak również o grupowej współpracy nad tak skonstruowaną bazą danych. Tym niemniej zapowiada proroczo Bush, że:

Pojawią się nowe formy encyklopedii złożone z krzyżujących się ze sobą ciągów asocjacyjnych i przystosowane do używania w memexie, także do rozrastania się w nim⁵.

O ile memex można uznać za dalekiego przodka Wikipedii ze względu na ideę hipertekstu i aktywny do pewnego stopnia udział użytkownika, o tyle sama nazwa pojawia się pół wieku później za sprawą Howarda Cunninghama, który w roku 1995 stworzył stronę internetową pod nazwą WikiWikiWeb. Od innych powstających wówczas coraz liczniej stron WWW różniła się ona niepozornym przyciskiem „Edit”, który umożliwiał modyfikację treści bezpośrednio w przeglądarce. Termin „wiki wiki” został, wedle przekazu samego twórcy, zapożyczony z języka hawajskiego, gdzie oznacza tyle co „szybko”⁶.

Warto przytoczyć w tym miejscu paralelę literacką: wyrażenie „Wiki-wiki” pojawia się w najsłynniejszej powieści Jacka Londona. Taki tytuł nosił tytułowy bohater literackiego debiutu *Martina Edena*, określonego jako „Hawaiian story”. Była to nader tajemnicza postać, o której czytelnik powieści Londona dowiaduje się jedynie tyle, iż na pierwszej czytelniczej utworu Edena, Esther, Wiki-wiki sprawia wrażenie osoby nieokrzesej, której słowa mogą zrazić zarówno czytelników, jak i wydawców.

⁴ V. Bush, *Jak możemy myśleć*, tłum. R. Chymkowski, I. Kurz, [w:] *Communicare. Almanach antropologiczny. Temat: Internet*, red. A. Mencwel, Warszawa 2004, s. 31.

⁵ *Ibidem*, s. 32.

⁶ W. Cunningham, *Correspondence on the Etymology of Wiki*, 2003, <http://c2.com/doc/etymology.html>, [dostęp: 13.11.2013].

Jeśli mieć na myśli wydawców Britanniki, to z pewnością proroctwo okazało się trafne, do czytelników Wikipedia ma natomiast niezwykle szczęście, jako jedna z najczęściej odwiedzanych stron w światowym Internecie.

W swych początkach Wikipedia nie miała nic wspólnego z technologią wiki wprowadzoną przez Cunninghama. Startowała w roku 2000 jako Nupedia⁷, która z punktu widzenia odbiorcy była zwykłą, statyczną stroną internetową. Jej twórcy, Jimbo Wales i Larry Sanger postawili sobie za cel darmowe udostępnianie haseł encyklopedycznych poddanych procesowi tradycyjnej recenzji naukowej. W ciągu pierwszych dwóch lat działania projektu udało się doprowadzić do ostatecznej postaci jedynie kilkanaście haseł. Rok po rozpoczęciu wlokących się prac nad Nupedią Sanger wpadł na pomysł, aby zastosować wynalezioną przez Cunninghama technologię wiki. Twór powstały z połączenia idei Nupedii oraz wiki ochrzczono mianem Wikipedii. Ta ostatnia rozwijała się tak dynamicznie (15 tys. haseł po roku funkcjonowania⁸), iż po trzech latach zarzucono prace nad Nupedią i ograniczono się do udoskonalania mechanizmów produkowania i kontroli treści w Wikipedii. Taka geneza „największego projektu współtworzonego przez ludzi”⁹, a zarazem jednego z najważniejszych przejawów współczesnej medialnej kultury uczestnictwa.

Definicja wikitekstu

Zanim przejdziemy do dalszych ustaleń, spróbujemy zdefiniować przedmiot naszych rozważań. Otóż za tekst typu wiki uznamy tekstualny obiekt audiowizualny, który można edytować bezpośrednio w przeglądarce, przy czym możliwość edycji przysługuje każdemu czytelnikowi owego wikitekstu, a cała historia powstawania, edycji i redakcji tekstu na bieżąco jest zapisywana, dzięki czemu w każdej chwili można odtworzyć stan tekstu w dowolnym momencie w przeszłości. Odwołując się do żargonu strukturalistycznego, można by stwierdzić, że diachronia wintegrowana tu została w synchronię.

Za istotny element, jeden z tych, które konstytuują tekst wiki, można uznać niski próg dostępu do wiki-technologii: do pisania wikitekstu nie potrzeba znajomości zaawansowanych technologii elektronicznej publikacji, a wprowadzony do Wikipedii w ostatnim czasie edytor wizualny umożliwia edycję w trybie WYSIWYG, w pełni przyjaznym dla użytkownika, który edytuje tekst dokładnie w takiej postaci, w jakiej pojawia się on w witrynie internetowej. W praktyce realizuje się tu zapowiadany jeszcze przez Marshalla McLuhana

⁷ Nazwa i idea sugerują nawiązanie do projektu GNU stworzonego przez Richarda Stallmana, aczkolwiek Wales nie potwierdza istnienia bezpośredniej inspiracji (*vide* Marshall Poe, *The Hive*, "The Atlantic Monthly" September 2006, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/the-hive/305118>, [dostęp: 13.11.2013]).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Zob. D. Jemielniak, *op. cit.*

model komunikacji dwukierunkowej, co prowadzi do powstania nowych ról komunikacyjnych, będących swoistym analogonem Geertzowskich gatunków zmaconych. Przykładem zmaconych ról w komunikacji literackiej byłby czytelnik-pisarz (*wreader*) oraz *producer*¹⁰, łączący role producenta i konsumenta, oddający się aktywności określanej mianem *produsage*.

Aktywna rola odbiorcy tekstu elektronicznego

Na aktywną rolę czytelnika w odbiorze tekstu zwracały uwagę liczne nurty we współczesnych badaniach literackich: od Ingardenowskiej fenomenologii począwszy, poprzez koncepcję dzieła otwartego Umberto Eco, aż do pragmatyzmu Richarda Rorty'ego i Stanleya Fisha. Koncepcje te jednak ograniczały receptywną aktywność do sfery konstruowania znaczeń gotowego i stabilnego tekstu, nawet jeśli apostołowie intertekstualności kwestionowali możliwość wyznaczenia ścisłych granic formy tekstualnej. Zapowiedzi te miały w znacznej mierze charakter deklaracyjny, by nie rzec metaforyczny i w istocie nikt nie twierdził, że wydrukowana powieść, choćby najbardziej w swej intertekstualności radykalna, ulegała przeobrażeniom na poziomie czysto syntaktycznym, nawet jeśli jej interpretacje podlegały dyseminacji i zgodnie z logiką suplementu ginęły na horyzoncie nieskończonej semiozy.

Tekst elektroniczny, a przynajmniej tekst typu wiki, daje czytelnikowi możliwość ingerencji na poziomie syntaktycznym, pozwala mu na modyfikację tekstualnego genotypu, a nie tylko jego semantycznego fenotypu. Ujmując rzecz syntetycznie w odniesieniu do tekstu elektronicznego, można mówić o aktywności czytelniczej co najmniej na kilku poziomach¹¹:

1. nawigacji,
2. adnotacji,
3. łączy między tekstami,
4. tekstu głównego.

Do komunałów teorii komunikacji zapośredniczonej komputerowo (*Computer Mediated Communication*, CMC) należy stwierdzenie, że odbiorca tekstu elektronicznego zdobywa autorskie uprawnienia w stosunku do hipertekstu ze względu na możliwość swobodnej nawigacji po leksjach ów hipertekst budujących. Zauważmy, że ten rodzaj relacji z tekstem nie stanowi specyfiki komunikacji posttypograficznej. Owszem, nie tylko możliwe jest swobodne przemieszczanie trajektorii lektury w odniesieniu do książki drukowanej,

¹⁰ A. Bruns, *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond. From Production to Produsage*, Nowy Jork 2008.

¹¹ G.P. Landow, *Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*, Baltimore 2006, s. 125.

ale bywa, że ten rodzaj odbioru zostaje zaprojektowany przez autora, jak w przypadku prozatorskiego eksperymentu Julio Cortáзара, na który pozwolił sobie w powieści *Gra w klasy*, gdzie leksją jest rozdział powieści, czy *Cent mille milliards de poèmes* Raymonda Queneau, gdzie czytelnik może dokonywać wyborów na poziomie wersu. Zauważmy na marginesie, że za zapis lektury hipertekstualnej można uznać starożytnej proveniencji centon, utwór wierszowany, zestawiony wyłącznie z cytatów. Lekturą opartą na modelu dostępu swobodnego i nieliniowego jest niewątpliwie tradycyjny model percepcji takich utworów tekstualnych, jak gazety i czasopisma. Z pewnością elektroniczny hipertekst dostarcza możliwości nawigacji znacznie wygodniejszej, zaprasza w pewien sposób to takiej lektury, ale nie jest ona do tego typu tekstu bynajmniej ograniczona.

Podobnie adnotacja jest już elementem technologii skrypturalnej, a także typograficznej. Margines manuskryptu czy książki drukowanej to miejsce na komentarze czytelnicze. Tekst elektroniczny jest również otwarty na komentarz, choć tylko pod warunkiem, że autorzy owego tekstu funkcjonalność dodawania adnotacji dostarczą. W tym sensie rękopis i druk są otwarte jeszcze bardziej, gdyż na papierowej karcie lekturowy ślad pozostawić można zawsze, nawet jeśliby działania takie sprzeczne były z wolą autora – papier jest bezbronny wobec pisma. Ekran komputerowy takich możliwości nie daje, producent przekazu elektronicznego musi specjalnie wyposażyć swój komunikat w możliwość dodawania adnotacji. Co więcej, zwykle jest on w stanie wszelkie komentarze cenzurować zarówno przed publikacją, prewencyjnie, jak i represyjnie, po publikacji. Praktyka Web 2.0 doprowadziła do sytuacji, że adnotacja stała się niemal nieodłącznym elementem przekazu, zwykle rozmiarami swoimi przerastającym oryginalny tekst.

Łączy między tekstami można uznać za podklasę adnotacji, jeśli sprowadzić je do wskazania adresu bibliograficznego tekstu. Tradycyjny, znany ze świata typograficznego przypis można uznać za łącze, jednak komunikacja elektroniczna wprowadza tu istotną innowację: przypis staje się przejściem do nowego tekstu, a nie jedynie jego wizytówką. Treść przypisu, tak istotna w kulturze druku, na ekranie bywa sprowadzana do prostego symbolu, którego funkcja polega na wczytaniu odpowiedniego tekstu na życzenie odbiorcy. Przypis jest łączem, którego użycie wymaga od czytelnika relatywnie sporej pracy: pójścia do biblioteki, odnalezienia książki lub czasopisma i stosownego w nich fragmentu. Łącze elektroniczne cały ten wysiłek bierze na siebie, dostarczając tekst bezpośrednio z serwera na ekran odbiorcy.

Możliwość edycji tekstu głównego to bez wątpienia specyfika komunikacji elektronicznej. Dopiero na tym poziomie czytelnik staje się pisarzem *sensu stricto*, takiej możliwości ani rękopis, ani druk nie oferują, lub oferują w stopniu nieznacznym. Poprawienie literówki czy innego typu korekta

dokonana w książce drukowanej jako interwencja autorska ma zasięg ograniczony do jednego egzemplarza. Tekst elektroniczny na ogół również nie oferuje możliwości dowolnej edycji, wyjątkiem jest właśnie tekst typu wiki, który zupełnie podobnie jak książka drukowana pozwala na dowolne interwencje – z pewnymi zastrzeżeniami. Za tekstem wiki skrywa się zwykle grupa edytorów i redaktorów, którzy integralności wikitekstu strzegą, nie jest on aż tak bezbronny, jak publikacje drukowane.

Problem autora w nauce o literaturze

Zagadnienie autorstwa nie jest szczególnie intensywnie eksplorowanym polem badań dla nauk o literaturze, o czym świadczy nader skąpe hasło w *Słowniku terminów literackich*. Teoria komunikacji literackiej wprowadza w proces przekazu komunikatu tekstowego szereg instancji podmiotowych, jednak pojęcie podmiotu czynności twórczych wydaje się być stworzone właśnie w tym celu, aby abstrahować w naukowych rozważaniach od kwestii empirycznego autorstwa.

A jednocześnie ta nieco zapoznana kwestia może pochwalić się tradycją namysłu sięgającą początków refleksji nad literaturą w ogóle, gdyż problem poetyckiego geniuszu, źródeł natchnienia czy, szerzej, mechanizmu powstawania tekstu literackiego, zaprzętał uwagę zarówno Platona, jak i Arystotelesa. Ten pierwszy proponuje koncepcję poetyckiej manii, a więc autora jako wieszca natchnionego przez demona, ten ostatni – racjonalistyczną teorię literackiego warsztatu, *techné*, którego opanowanie pozwala na podjęcie działalności literackiej. Średniowiecze wprowadza model autorstwa anonimowego, odrzuca więc platońską koncepcję elitaryzmu pisarstwa. Św. Bonawentura wyróżnia skryptora, kompilatora, komentatora oraz autora, których role wydają mu się jednakowo ważne, a więc pisanie jako mechaniczna technologia nie jest tu odróżniane od pisania jako działania twórczego¹². Nowożytna koncepcja autorstwa wyłonić się miała wskutek uwarunkowań prawnorynkowych wraz z wzrastającą popularnością książki i wynikającą stąd możliwością ekonomicznego uniezależnienia się autorów książek od czynników instytucjonalnych dzięki uzyskiwaniu wpływów z bezpośredniej sprzedaży efektów własnej pracy¹³. W ten sposób krystalizuje się romantyczna koncepcja autorstwa indywidualnego, która zostaje zanegowana przez współczesną socjologię literatury.

¹² Vide, S.T. Jordan, *The Problem of the Aggregate Author*, „International Journal of the Book” 2007, Vol. 4, Issue 4, s. 162.

¹³ M. Woodmansee, P. Jaszi, *The Construction of Authorship: Textual Appropriation in Law and Literature*, Durham 1994, cyt. za: D. Jordan, *op. cit.*

Przez nadawcę w szerokim sensie rozumiemy instytucjonalną całość kontroli społecznej upośredniczającej generowanie literackiego procesu komunikacyjnego¹⁴

– pisze Stefan Żółkiewski. Takie określenie procesu nadawania komunikatu tekstowego, podkreślające zbiorową, instytucjonalną kontrolę okaże się bliskie rzeczywistości wikitekstu, choć instytucje, jakie wchodzą tu w grę, mają charakter nieoficjalny.

Autor wikitekstu

Dorobek światowej wikipedystyki, jakkolwiek liczbowo skromny, obejmuje już pierwsze prace, które można by zaliczyć do literaturoznawstwa. W szczególności zainteresowaniem badaczy cieszy się problematyka autorstwa tekstu elektronicznego. Pisali oni w odniesieniu do Wikipedii o znikającym autorze¹⁵, o autorze zagregowanym¹⁶ i cyfrowym¹⁷, a nawet wprowadzili figurę romantycznego autora zbiorowego¹⁸.

Warto jednak na początek rozważyć uwarunkowania funkcjonalne wiążące się z autorstwem wikitekstu. Nie można wykluczyć, że tekst utworzony przy pomocy platformy wiki będzie miał jednego autora. Tym niemniej możliwości funkcjonalne oprogramowania wiki powodują, że powstające przy jego użyciu teksty mają wielu autorów, przy czym współautorstwo ma charakter konsekwentny, a nie symultaniczny. Kolejne wersje wikitekstu zapisywane są przez indywidualnego użytkownika, którego nazywa się czasem w wikipedystycznym żargonie edytorem, jakkolwiek warto pamiętać, że nie tylko adjustację, korektę czy redakcję tekstu on przeprowadza, ale również tekst pisze, rozwija, dokonuje jego amplifikacji. Współpraca zatem ma charakter asynchroniczny i przejawia się w tym, że edytor-autor pracuje na tekście udoskonalonym (lub uszkodzonym) przez poprzedniego edytora-autora (lub wandalę). Egzemplarzowi rozwiniętego wikitekstu moglibyśmy zatem przyporządkować pewien ciąg autorów ułożonych w chronologicznym porządku autorsko-edytorskich interwencji. Pojedynczy edytor, reprezentowany przez adres IP lub nick, może pojawiać się w tym ciągu wielokrotnie. Zatem wikitekst można sobie wyobrazić jako ciąg edycji, a aktualną jego postać za ostatnie ogniwo tego ciągu. W ten sposób uwzględnić będzie można wszelkie autorsko-edytorskie działania, rów-

¹⁴ St. Żółkiewski, *Wiedza o kulturze literackiej*, Warszawa 1980, s. 104.

¹⁵ N. Miller, *Wikipedia and the Disappearing "Author"*, "ETC: A Review of General Semantics" Jan 2005, Vol. 62, Issue 1.

¹⁶ D. Jordan, *op. cit.*

¹⁷ F. Hartling, *The Digital Author? Authorship in the Digital Era*, [w:] *The Author: Who or What is Writing Literature?*, red. V. Matajc, G. Troha, Ljubjana 2009.

¹⁸ M. Chon, *The Romantic Collective Author*, "Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law", Summer 2012, Vol. 14, Issue 4.

niez te polegające na usuwaniu nadmiaru tekstu. Ciąg ten reprezentować będzie ewolucję czy też osobniczy rozwój organizmu tekstowego, poczynając od pustego ciągu znaków, aż po najnowszą wersję. Zmiana wprowadzona do wikitekstu zostaje zwykle pokrótce opisana, wskutek czego powstaje lakoniczna kronika wikitekstu, dostępna na specjalnej podstronie.

Rozważmy dla przykładu hasło „Intertekstualność” opublikowane na polskiej Wikipedii¹⁹. Zostało ono utworzone w roku 2005, w środę 27 czerwca o godzinie 12.49²⁰ przez anonimowego użytkownika o numerze IP 212.14.38.58. Przy pomocy ogólnodostępnych narzędzi geolokalizacji adresów IP można stwierdzić, że numer ten łączy się z Internetem za pośrednictwem serwera Akademickiego Centrum Informatyki Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego. To wszystko, co o empirycznym twórcy hasła „Intertekstualność” w polskiej Wikipedii możemy powiedzieć. Od tamtego czasu hasło zostało poddane 67 edycjom, co oznacza, że mamy do dyspozycji 67 jego uszeregowanych chronologicznie wersji, będących krokami ewolucji, której owocem jest jego aktualna postać. Oznacza to, że rocznie powstawało średnio osiem takich wersji. Całość tych twórczych interwencji zawdzięczamy 51 autorom-edytorom, których wkład jest zróżnicowany. Aktywność większości z nich ograniczyła się do poprawienia literówki, udoskonalenia interpunkcji, dodania linków – bez mała 60% edycji zostało oznaczonych jako drobne (*minor edits*). Należy jednak poczynić tu dwie uwagi:

1. Pośród tej grupy mogą znajdować się boty, czyli programy do masowej, automatycznej edycji haseł, zaprogramowane przez człowieka, ale po uruchomieniu działające całkowicie autonomicznie, na prawach zarejestrowanego użytkownika Wikipedii.
2. Niektóre edycje mogą być puste, tzn. tekst po edycji nie różni się niczym od tekstu przed edycją, a jedyna interwencja użytkownika polegała na ponownym zapisaniu treści na serwer.

Twórca hasła, o IP 212.14.38.58, załadował na serwery Wikipedii następującą definicję intertekstualności:

(...) cecha literatury postmodernistycznej; odnoszenie się w jednym tekście, powieści, do innych utworów będących dziedzictwem kulturo-wym, aluzje, przytaczanie cytatów.

¹⁹ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Intertekstualno%C5%9B%C4%87>, [dostęp: 20.11.2013].

²⁰ Dane liczbowe pochodzą ze strony statystyk ww. hasła znajdującej się pod adresem: <http://vs.aka-online.de/cgi-bin/wppagehiststat.pl?lang=pl.wikipedia&page=Intertekstualno%C5%9B%C4%87>, [dostęp: 20.11.2013].

Najbardziej charakterystyczną twórczością nacechowaną intertekstualnością, są utwory Jorge Luisa Borgesa²¹.

Druga edycja została wykonana jeszcze tego samego dnia o godzinie 2:55, a więc 6 minut później. Kolejny autor-edytor hasła, tym razem użytkownik zarejestrowany, wikipedysta o stażu wówczas rocznym²², o nicku Przykuta, zaakrablił zdawkowy załączek pod względem stylistycznym, dodał linki do innych haseł w Wikipedii (literatura, postmodernizm, Jorge Luis Borges, hipertekst) oraz przypisał nowo powstałemu hasłu kategorię „Literatura”. Całość wprowadzonych zmian określił jako „wikizację”²³. Termin ten należy do żargonu wikipedystów i oznacza doprowadzenie tekstu do standardów Wikipedii, m.in. właśnie poprzez zintegrowanie go z semantyczną strukturą całości przy pomocy stosownego olinkowania i kategoryzacji.

Po kolejnych 8 minutach wikipedysta Tomski poprawił literówkę w słowie wprowadzonym przez Przykutę. Dwie godziny później Kowalewicz wprowadził linki do dwóch kolejnych haseł (aluzja, cytat). Przez kolejne 8 miesięcy hasło pozostało nietknięte, do chwili gdy 8 marca roku 2006 o godzinie 19.29 wikipedysta Pimke przyporządkował je do kategorii „Teoria literatury”. Po kilku miesiącach przychodzi dzień 9 lipca, dla historii hasła kluczowo ważny, gdyż tego dnia uzyskuje ono swoją obecną postać. Użytkowniczka posługująca się nickiem Amaranta usuwa treść dotychczasową i zastępuje ją napisanym od nowa przez siebie rozbudowanym hasłem. We wstępie powołuje się na koncepcje Michaiła Bachtina i Julii Kristevy, a w dalszej części prezentuje w sposób skrótowy, ale klarowny i niebudzący większych zastrzeżeń merytorycznych koncepcje Ryszarda Nycza, Edwarda Kasperskiego, Henryka Markiewicza, Gerarda Genette’a, Wacława Borowego oraz Harolda Blooma. Wedle najlepszych akademickich standardów hasło wyposażone zostaje w bibliografię.

W przypadku omawianego hasła struktura autorstwa okazuje się względnie tradycyjna: dzieło pierwszego autora została usunięta, a finalny tekst praktycznie w 100% jest dziełem jednej osoby. Jest to niemal zerowy stopień komplikacji struktury wkładu instancji nadawczej – na przeciwnym skrajnym biegunie można by umieścić tekst narastający latami, którego każde słowo, ba, każdy znak pochodzi o innego edytora. Dość tradycyjny model autorstwa reprezentowany przez analizowane hasło wynika prawdopodobnie z hermetyczności jego tematyki.

²¹ Interpunkcja oryginalna, <https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Intertekstualno%C5%9B%C4%87&diff=prev&oldid=907590>, [dostęp: 20.11.2013].

²² <https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikipedysta:Przykuta&diff=prev&oldid=8242033>, [dostęp: 20.11.2013].

²³ <https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Intertekstualno%C5%9B%C4%87&diff=prev&oldid=907590>, [dostęp: 20.11.2013].

Niewielu aktywnych wikipedystów może pochwalić się dostateczną orientacją we współczesnych teoriach badań literackich. Potencjał pluralizmu twórczego nie został w przypadku tego wikitekstu wykorzystany w sposób zaawansowany.

Metafory opisujące funkcjonowanie Wikipedii

Interesujące będzie wsłuchać się w autodefinicyjny dyskurs samych twórców Wikipedii. Z jednej strony pozwoli to na konfrontację ustaleń teoretycznych poczynionych z zewnątrz z wypracowywanym przez Wikipedystów konsensem, z drugiej ujawni ich samoświadomość w tej kwestii.

Wikipedia, aktywność polegająca na jej tworzeniu i proces jej powstawania określane są przez samych wikipedian przy pomocy następujących metafor:

1. Realizowane we współpracy dzieło sztuki (*collaborative work of art*).
2. Pole walki idei.
3. Darwikinizm, darwinizm społeczny, ekologia idei.
4. Ogród, żyzna gleba, pielenie²⁴.

Autor eseju²⁵ zatytułowanego *Wikipedia as collaborative work of art*²⁶, odwołując się do koncepcji Roberta Fritza, konsultanta biznesowego, muzyka i filmowca, określa przedmiot swoich rozważań jako dzieło sztuki, motywując to stwierdzeniem, że istnieje pewna wizja Wikipedii idealnej, do której Wikipedia empiryczna zmierza, a przepaść między tymi biegunami inspirowe twórczy proces niezbędny do jej zasypania.

Metafora pola walki odwołuje się do faktu stosowania w praktyce wikipedystycznej żargonu militarnego, np. przez użycie terminu „wojny edycyjne”, które polegają na uporczywym wzajemnym wycofywaniu zmian wprowadzonych przez adwersarza²⁷.

Do niezbyt odległego gniazda semantycznego sięga termin „darwikinizm”, czyli funkcjonująca na platformie Wikipedii ekologia idei²⁸. Proces powstawania treści w Wikipedii zostaje zobrazowany przy pomocy metafory biologicznej ewolucji, sfery istnienia samoistnie napędzającego się i odnawiającego procesu życiowego. Aktywność na serwerach Wikipedii jawi się jako zjawisko spontaniczne, odznaczające się homeostazą, które samo z siebie generuje energię niezbędną do samopodtrzymywania swego istnienia. Pojęcie

²⁴ http://meta.wikimedia.org/wiki/Wikipedia_sociology, [dostęp: 10.10.2013].

²⁵ O tej kwalifikacji genologicznej uprzedza o tym specjalna ramka. W skład Wikipedii wchodzi wielogatunkowe twory tekstowe, jej zawartość nie ogranicza się bynajmniej do haseł encyklopedycznych.

²⁶ http://meta.wikimedia.org/wiki/Collaborative_work_of_art, [dostęp: 10.10.2013].

²⁷ http://meta.wikimedia.org/wiki/Battlefield_of_ideas, [dostęp: 10.10.2013].

²⁸ <http://meta.wikimedia.org/wiki/Darwikinism>, [dostęp: 10.10.2013].

darwinizmu społecznego zrobiło oszałamiającą karierę w nowych mediach, jego dalsza analiza doprowadziłaby nas do zagadnień memetyki²⁹.

W jeszcze większym stopniu spontaniczność przyrostu treści w serwisie wiki akcentują figury ogrodu i żyznej gleby³⁰ oraz pielienia³¹. Treści Wikipedii są tu przyrównane do organizmów roślinnych, na pozór nieruchomych, ale w istocie pozostających w ruchu powolnego, acz nieubłaganego przyrostu.

Metafory te uszeregowane zostały wedle malejącej mocy reprezentowanej przez nie podmiotowości. O ile w figurze zbiorowego dzieła sztuki, jak również pola walki zachowana zostaje intencjonalność ludzkich działań i podmiotowość celowo działających agensów, o tyle osłabiona jest już podmiotowość aktorów biologicznej ewolucji, którymi są raczej gatunki aniżeli indywidualne osobniki, a zupełnie niemal jej pozbawiony jest obraz ogrodu idei. W tym ostatnim wypadku intencjonalna działalność agensów przejawia się w figurze pielienia, likwidatorskim geście ograniczania bujnego, spontanicznego, naturalnego, omal biologicznego wzrostu.

Idąc krok dalej tym tokiem rozumowania, można by dopisać do powyższej listy koncepcję algorytmów genetycznych opartych na ludzkim działaniu (*human-based genetic algorithm*). Algorytmy genetyczne do szeroka klasa algorytmów wykorzystujących w swoim działaniu model ewolucji naturalnej. Niektóre z tego rodzaju algorytmów wymagają do swego funkcjonowania aktywności ludzkiej. Zachodzi to wówczas, gdy dany podproblem stanowi zadanie łatwiejsze dla człowieka niż dla komputera. Przykładem takiego zadania byłoby stworzenia hasła encyklopedycznego, do czego komputer można zastosować jedynie w sposób ograniczony, np. przy mechanicznej produkcji tysięcy haseł o identycznej strukturze, ze zmienionymi danymi (np. hasła poświęcone małym miejscowościom, a raczej jedynie ich załączki, które potem rozbudowywać będą ludzcy edytorzy). W tym ujęciu Wikipedia jako całość stanowiłaby implementację bezustannie działającego algorytmu genetycznego, którego rezultatem działania byłaby elektroniczna encyklopedia. Przy czym algorytm ów nie ograniczałby się do produkcji treści wedle ustalonych zasad, ale prowadziłby stałą ewaluację samych owych zasad, byłby więc tworem samozwrotnym, jednocześnie narzędziem i przedmiotem poddawany obróbce owym narzędziem.

²⁹ W tej kwestii zob. R. Dawkins, *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa 2010; M. Biedrzycki, *Genetyka kultury*, Warszawa 1998; S. Blackmore, *Maszyna memowa*, tłum. N. Radomski, Poznań 2002; M. Kamińska, *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań 2011.

³⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wiki_as_fertile_soil, [dostęp: 10.10.2013].

³¹ http://meta.wikimedia.org/wiki/The_art_of_Wikipedia_weeding, [dostęp: 10.10.2013].

Rytualny model komunikacyjny

Nie ma wątpliwości, że omawiany powyżej specyficzny dla Wikipedii proces produkcji treści wymaga modelu komunikowania, który by ową specyfikę ujął. Podstawowy, tzw. transmisyjny model komunikacji nie wydaje się tu wystarczająco adekwatny, nie chwyta opisywanych powyżej specyficznych cech fenomenu powstawania wikitekstu. Zakłada on bowiem tradycyjny trójkąt komunikacyjny zaproponowany przez Karla Bühlera, wyraźną kreską oddzielający nadawcę, odbiorcę i komunikat. Na gruncie modelu transmisji proces komunikacji przypomina przekazywanie przedmiotu fizycznego z rąk do rąk w sensie, że rola odbiorcy jest całkowicie bierna i czysto receptywna, bowiem nie wpływa on w żaden sposób na kształt samego komunikatu. Inaczej w modelu rytualnym, wprowadzonym przez Jamesa W. Careya, który charakteryzuje ów model przy pomocy następujących określeń:

(...) »dzielenie się«, »uczestnictwo«, »związek«, »wspólnota«, »posiadanie wspólnej wiary«. Ta definicja odwołuje się do faktu, że angielskie słowa *commonness*, *communion*, *community* oraz *communication* dzielą pochodzenie i zawierają wspólny rdzeń³².

O ile wedle tradycyjnego ujęcia transmisyjnego podstawowym celem komunikowania jest przekazywanie informacji, o tyle w myśl koncepcji rytualnej spełnia ono nade wszystko funkcję integracyjną, w ograniczonym stopniu podporządkowane jest pragmatyce przekazywania nowych treści.

Komunikowanie rytualne ma głównie funkcje społeczne, pełni rolę unifikującą i podtrzymującą spójność grupy³³.

Jako przykłady sytuacji, w których model rytualny najlepiej się sprawdza, badacze podają obrzędy religijne, wydarzenia artystyczne, ceremonie publiczne. W tego rodzaju aktach komunikacji mniej istotna jest informacyjna zawartość komunikatu, bardziej natomiast relacja społeczna, jaka powstaje między ich uczestnikami.

Wydaje się, że można również zastosować tę perspektywę w odniesieniu do Wikipedii. Już pierwsi jej badacze zauważali, że nie jest ona encyklopedią z tradycyjnym rodowodem sięgającym XVIII w., ale raczej, że stanowi ona raczej:

³² "Sharing", "participation", "association", "fellowship" and "the possession of a common faith." This definition exploits the ancient identity and common roots of the terms "commonness", "communion", "community" and "communication", J.W. Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, 1989, <http://www3.niu.edu/acad/gunkel/coms465/carey.html>, [dostęp: 10.10.2013].

³³ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa-Kraków 1999, s. 67.

(...) wielkie laboratorium społecznego zaangażowania, które do tej pory kojarzyło się z działalnością polityczną lub społeczną³⁴.

Świadczyłoby o tym ożywione życie społeczne, wirtualne i realne, jakie się wokół niej toczy. Wikipedyści spotykają się na forum wirtualnej kawiarenki oraz na organizowanych regularnie zlotach i konferencjach. Określenia podane przez Careya doskonale współgrają ze światopoglądem implikowanym przez strukturę aktu komunikacji, jaką jest Wikipedia. Jej celem jest dzielenie się wiedzą, które dokonuje się poprzez bezinteresowne uczestnictwo. Choć zapewne większość wikipedystów ogranicza się do edycji w zaciszu domowego ogniska, to jednak następuje identyfikacja ze wspólnotą aktywnych użytkowników Wikipedii, co można wnioskować po autodeskrypcjach zamieszczanych na indywidualnych profilach – pojawia się zatem związek (*association*), o którym pisze Carey. Związek ów posiada wymiar instytucjonalny: Wikimedia Foundation, zarządzająca serwerami Wikipedii, jak również Wikimedia Polska, reprezentująca polskie środowisko wikipedystyczne, są zarejestrowanymi w sądzie stowarzyszeniami. Ów instytucjonalny wymiar jest istotny z punktu widzenia pragmatyki działania, gdyż dzięki niemu Wikipedia może stać się partnerem instytucji publicznych. Jednak znakomita większość wikipedystów nie ma nic wspólnego z owym oficjalnym obliczem Wikipedii i łączą ich relacje o charakterze nieformalnym i wspólnotowym, pojawia się więc również element braterstwa, bliskiej więzi, przyjaźni (*fellowship*), który opiera się na podzielanym przez ogół społeczności przekonaniu głoszącym, że każdy człowiek powinien mieć zapewniony bezpłatny dostęp do całej sumy ludzkiej wiedzy.

Kwestia podmiotowości kolektywnej

Jak widać z powyższego przeglądu, problem zbiorowego autorstwa – jako zjawisko nowe w dziejach mediów komunikacyjnych – nie doczekał się jeszcze zbyt wielu opracowań badawczych, brak tu podstawowych modeli. Ów problem można uznać za wyspecjalizowaną wersję kwestii działania zbiorowego, które zyskało filozoficzne ujęcie z perspektywy odpowiedzialności grupowej oraz łączącej się z nią zbiorowej intencjonalności. Tego rodzaju fenomeny pojawiają się wówczas, gdy podmiotem działania jest zbiorowość, jak np. w przypadku prywatnej korporacji lub państwowej biurokracji. Bardzo trudno wskazać osobę odpowiedzialną za zajście zdarzenia, które było skutkiem łańcucha kauzalnego uwarunkowanego w swoim przebiegu decyzjami wielu niezależnych, ale powiązanych wzajemnymi zależnościami aktantów³⁵.

³⁴ J. Hofmokl, A. Tarkowski, *op. cit.*

³⁵ *Vide*, np. M. Bratman, *Shared Cooperative Activity*, „Philosophical Review” 1992, nr 2.

Model działania zbiorowego występuje również w dynamicznie rozwijającej się obecnie koncepcji inteligencji zbiorowej. Termin ten, do niedawna jeszcze znany niewielu filozofom, robi obecnie furorę, gdyż nowe media pozwalają na współdziałanie w rozwiązywaniu różnego rodzaju zadań i problemów. Filozoficzne podstawy teorii inteligencji zbiorowej zawdzięczamy Pierre'owi Lévy³⁶, którego praca stała się z kolei punktem wyjścia dla pojęcia inteligencji połączonej, wprowadzonego przez Derricka de Kerckhove³⁷. Ten ostatni rozwija rezultaty uzyskane przez Lévy'ego poprzez włączenie do swych rozważań technologii sieci komputerowych.

Powstawanie haseł w Wikipedii to doskonały przykład działania inteligencji zbiorowej w praktyce. W tym wypadku działania zbiorowe mają charakter konsekwentny, atomowe podmioty działające pozostawiają swój wkład kolejno, w postaci zapisania nowej wersji hasła. Jakkolwiek nowa wersja hasła zawsze zapisywana jest przez indywidualnego edytora, tym niemniej każdy edytor pracuje na tekście przygotowanym przez kogoś innego, a więc wyniki działań rozumowych jednego użytkownika są punktem wyjścia działań następnego. Wyłania się obraz sztafety, której uczestnicy przekazują sobie z rąk do rąk pęczniejące i coraz doskonalsze wikiteksty.

Podsumowując, stwierdzić można, że przywołane koncepcje zachęcają do potraktowania zbiorowości jednostkowych podmiotów jako pewnego agregatu podmiotowego mogącego działać celowo i spełniać zaprojektowaną funkcję. Dlatego wydaje się, że uzasadnione będzie mówienie o autorstwie wiki rozumianym jako suma intencji poszczególnych autorów jednostkowych.

Summary

Model the dynamics of communication and text by wiki

In such a typical for electronic participatory culture speech genre as wikitext, created on platform for remote collaboration, the traditional model of literary communication, as well as classic notion of authorship are of very limited use. This is due to the fact that authorship loses its individualistic nature and becomes a social activity. On the other hand, every reader of wikitext is a potential author. Therefore we must reject the traditional transmission model of communication and apply here ritual view of communication proposed by James W. Carey. Analysis are based on an empirical study of one of entries from Polish Wikipedia and metacommentary published on the

³⁶ P. Lévy, *L'Intelligence collective. Pour une anthropologie du cyberspace*, Paris 1994.

³⁷ Tak przekładam „connected intelligence”, które to wyrażenie w polskim przekładzie pracy figuruje jako „inteligencja otwarta” (D. de Kerckhove, *Inteligencja otwarta. Narodziny społeczeństwa sieciowego*, przeł. A. Hildebrandt, R. Glegoła, Warszawa 2001).

English Wikipedia. The problem of collective authorship of wikitext is presented in the context of the history of Wikipedia and the idea of wiki, and of philosophical problem of collective action.

Bibliografia:

1. Blackmore S., *Maszyna memowa*, tłum. N. Radomski, Poznań 2002.
2. Bratman M., *Shared Cooperative Activity*, „Philosophical Review” 1992, nr 2.
3. Bruns A., *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond. From Production to Producersage*, Nowy Jork 2008.
4. Biedrzycki M., *Genetyka kultury*, Warszawa 1998.
5. Bush V., *Jak możemy myśleć*, tłum. R. Chymkowski, I. Kurz, [w:] *Communicare. Almanach antropologiczny. Temat: Internet*, red. A. Mencwel, Warszawa 2004.
6. Chon M., *The Romantic Collective Author*, „Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law” 2012, Vol. 14, Issue 4.
7. Carey J.W., *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, 1989, <http://www3.niu.edu/acad/gunkel/coms465/carey.html>.
8. Cunningham W., *Correspondence on the Etymology of Wiki*, 2003, <http://c2.com/doc/etymology.html>.
9. Dawkins R., *Samolubny gen*, przeł. M. Skoneczny, Warszawa 2010.
10. Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Kraków 2002.
11. Hartling F., *The Digital Author? Authorship in the Digital Era*, [w:] *The Author: Who or What is Writing Literature?*, red. V. Matajcz, G. Troha, Ljubjana 2009.
12. Hofmokl J., Tarkowski A., *Wikipedia – pospolite ruszenie encyklopedystów. Największa encyklopedia na świecie*, "EBIB" Nr 3/2006, http://www.ebib.info/2006/73/hofmokl_tarkowski.php.
13. Hofmokl J., *Wikipedia jako internetowe dobro wspólne – studium przypadku*, [w:] *eadem, Internet jako dobro wspólne*, Warszawa 2008.
14. Jordan S.T., *The Problem of the Aggregate Author*, „International Journal of the Book” 2007, Vol. 4 Issue 4.
15. Jemielniak D., *Życie wirtualnych dzikich. Netnografia Wikipedii, największego projektu współtworzonego przez ludzi*, Warszawa 2013.
16. Kamińska M., *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań 2011.
17. Kerckhove de D., *Inteligencja otwarta. Narodziny społeczeństwa sieciowego*, tłum. A. Hildebrandt, R. Glegoła, Warszawa 2001.
18. Landow G.P., *Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*, Baltimore 2006.
19. Lévy P., *L'Intelligence collective. Pour une anthropologie du cyberspace*, Paris 1994.
20. Miller N., *Wikipedia and the Disappearing "Author"*, "ETC: A Review of General Semantics" Jan 2005, Vol. 62, Issue 1.
21. Poe M., *The Hive*, "The Atlantic Monthly" September 2006, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/the-hive/305118>.
22. Żółkiewski S., *Wiedza o kulturze literackiej*, Warszawa 1980.